

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І.І.МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

СЕМЕНЕНКО Лариса Анатоліївна

МОРФОПОЕТИКА ІМЕННИКА ТА ДІЄСЛОВА
(Порівняльний аналіз ідіолектів Б.Ахмадуліної
та А.Вознесенського)

Спеціальність 10.02.01 - російська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

Одеса - 1994

00778902 (X)

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Одеському державному педагогічному інституті ім. К.Д.Ушинського.

Науковий керівник	- доктор філологічних наук, професор Карпенко Юрій Олександрович.
Офіційні опоненти	- доктор філологічних наук, професор Колесников Олександр Андрійович, кандидат філологічних наук, доцент Горбань Вікторія Володимирівна.
Провідна організація	- Чернівецький державний університет (МО України, м. Чернівці).

Зачист відбується 17 лютого 1994 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої ради К 068.24.08 в Одеському державному університеті за адресою 270058, м.Одеса, Французький бульвар 24/26, ауд. 130.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Одеського університету.

Автореферат розіслано "14" січня 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Тхор Н.М.

Експресивно-конотативний потенціал граматичних категорій, значень і форм у поетичному мовленні, семантико-стилістичний аспект у функціонуванні варіативних чи маркованих граматичних форм та відповідних до них значень в ідіолектах поетів – ми обмежуємось зіставним аналізом виразних засобів морфологічного рівня у Белли Ахмадуліної та Андрія Вознесенського – є цікавою, але недостатньо вивченою областю морфологічної системи мови.

Об'єктом дослідження у нас стали морфологічні засоби виразності у поетичному мовленні, конкретні способи естетичної актуалізації граматичних одиниць /форм і значень/ як узувальних, так і оказіональних і метафоризованих. Ми прагнемо показати, як "зміна граматичної форми, при збереженні лексики і загального змісту тексту, призводить до порушення тонких, деколи ледь помітних, але суттєвих смислових і стилістичних зв'язків" /В.Чичерін/. У цьому ми вбачаємо актуальність нашого дослідження.

"При сучасному стані науки про поетичну мову безконечно корисніше інтенсивно-поглиблений аналіз однієї стихії в індивідуально мовному мікрокосмі, ніж скачки гігантськими кроками навкруг усієї "поетики" сучасного творця" /В.В.Виноградов/. Повністю поділяючи цей погляд, ми вибрали як предмет дослідження актуалізований експресивно-конотативний потенціал граматичних категорій, значень та форм іменника і дієслова в поетичних ідіолектах Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського, зіставлення способів передачі вторинної інформації граматичних одиниць /конотативного значення, яке вміщує експресивно-оцінний і функціонально-стилістичний компоненти/, котра вникає завдяки функціонуванню в поетичному дискурсі маркованих чи метафоризованих граматичних форм і значень в межах певних категорій, властивих досліджуваній частині мови. Конотативний аспект аналізу морфологічної системи поетичного мовлення є ще маловивченим, можливо, через традиційний погляд на морфологію як периферію виразних можливостей, як таку, що не дає матеріалу для художничкової рефлексії, де усе многократно обумовлено і не припускає свободи вибору форми вираження. Узагальнено ця точка зору звучить так: "Усі категорії та елементи мови припускають естетизацію, хоч і схильні до неї у різній мірі: менш за все використовується в поетичних цілях морфологія" /Русский язык. Энциклопедия/. Ми ж поділяємо точку зору Р.Якобсона, котрий стверджував, що граматичні категорії, значення і форми у поетичному мовленні "діють подібно до поетичних образів".

Серед загальнотеоретичних досліджень, присвячених проблемі

виразності морфологічних одиниць, слід виділити роботи І.В.Арнольд, А.В.Бондарко, Р.Х.Вольперт, К.Іванової, Л.Лашкової, Г.П.Іжакевич, С.Ф.Лосева, Р.Г.Піотровського, Ф.В.Попова, Є.Шендельс та ін. Початок дослідженню цієї проблеми на матеріалі художніх текстів – як поетичних, так і прозаїчних – покладено було В.В.Виноградовим, Г.О.Винокуром, В.Л.Григор'євим, І.А.Іоновою, А.П.Чичеріним, Л.В.Щербюк, Р.О.Якобсоном.

Ми не виявили жодної роботи, де б досліджувалися на морфологічному рівні особливості ідіостилів Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського. Тому ми зробили спробу морфопоетичного аналізу творчості кожного із згаданих авторів, а також спробу здійснити зіставний аналіз динамічних елементів морфологічного рівня в їх ідіолектах. Коло досліджуваних левид включає такі аспекти: морфолого-семантичний, морфолого-синтаксичний, морфолого-словотвірний, формально-морфологічний та морфолого-стилістичний /аспекти, запропоновані І.А.Іоновою/. Отже, в роботі зіставляється функціонування морфостилем в ідіолектах обох поетів на рівні стилістичної синтагматики. У цьому полягає наукова новизна нашої дисертаційної роботи.

Матеріалом дослідження стали тексти творів двох визначних сучасних поетів Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського від ранніх видань до останніх публікацій. Усього в зчено 10975 стор. Об'єм досліджених слововживань – 4 тисячі одиниць. Зіставний аналіз морфопоетики їх ідіостилів виявив спільність тенденцій щодо використання виразного потенціалу морфологічних одиниць.

Для коментування і обробки даних ми користувалися матеріалами тлумачних та ортологічних словників, в яких граматична і стилістична інформація найбільш адекватно представляє сучасний рівень розвитку мови /хоча варто відзначити існування розбіжностей у коментуванні і наданні переваги тим чи іншим формам/.

Мета даної роботи – зіставний аналіз виразних засобів на морфологічному рівні в текстах Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського – передбачає розв'язання таких задач:

1. Показати роль морфостилем у передачі конотативно і стилістично релевантної інформації та її експресивно-емотивний вплив на реципієнта.
2. Здійснити зіставний аналіз морфопоетики Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського, виявити особливості їх ідіостилів, тенденції у творчому використанні можливостей морфологічного ярусу мови.
3. Досліджуючи використані авторами марковані та метафоризовані граматичні одиниці /форми і значення/, що поєднують денотацію та

конотацію, вирішити питання про системність цих елементів в текстах Б.Ахматуліної та А.Вознесенського.

4. Показати, що морфологічні засоби виразності на рівні стилістичної синтагматики у творчості поетів знаходяться не на периферії їх лінгвопоетичної системи і беруть участь у передачі не лише когнітивних, але й суб"єктивно-емоційних інтенцій.

5. Показати, що конституенти будь-якої з граматичних категорій, притаманних досліджуваній частині мови, можуть в текстовому континуумі завдяки метафоризації чи актуалізації збільшувати об"єм інформації, спираючись на пресупозитивні знання реципієнта чи на створення образно-асоціативного поля.

Предмет, мета і задачі роботи визначили методику дослідження. Із загальнопізнавальних методів ми застосовували описативний метод, а також поєднання індуктивного і дедуктивного методів. З лінгвістичних методів застосовувались метод текстологічного аналізу, функціонально-стилістичний, зіставний, суперлінійний методи.

В результаті здійсненого аналізу на захист виносяться такі положення:

1. Для поетичних ідіолектів Б.Ахматуліної та А.Вознесенського характерним є активне використання експресивно-конотативного потенціалу морфології для передачі найбільш доцільним способом ідейно-художнього задуму, семантичної компресії тексту, уточнення його експресивних і емоційних параметрів.

2. Маркована чи метафоризована граматична одиниця /форма, значення/ як конститuent певної граматичної категорії є експресивно-емотивною домінантою поетичного дискурсу, що апелює до пресупозитивних знань адресата, до його мовної та позамовної компетенції. Функції актуалізованого елемента морфологічного рівня у межах автоматизованого синтагматичного оточення в ідіолектах Б.Ахматуліної та А.Вознесенського схожі: передача стилістично релевантної інформації, котра емоційно діє на реципієнта, суттєве розширення об"єму переданого змісту.

3. Оцінюючи динамічні елементи морфології в поетичному ідіолекті А.Вознесенського, потрібно визнати, що він однаково інтенсивно використовує усі аспекти, здатні до актуалізації: морфолого-семантичний, морфолого-синтаксичний, морфолого-стилістичний, морфолого-словотвірний і формально-морфологічний. Це характерно і для Б.Ахматуліної, але в її поетичному мовленні репрезентації морфостем морфолого-словотвірного аспекту зустрічаються значно рідше.

4. Ідіолекти обох поетів характеризуються тим, що морфологічні ка-

тегорії іменника значво частіше стають об'єктом авторських рефлексій і частіше використовуються для передачі конотативного, образно-експресивного значення /тобто вторинної інформації граматичних засобів/, експоненти категорій іменника частіше зазнають метафоризації, ніж експоненти морфологічних категорій дієслова. У широкому спектрі своїх граматичних категорій дієслово в ідіолектах Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського стабільніше за іменник, стилістично релевантна інформація граматичними формами і значеннями передається рідше, граматична метафоризація репрезентована, головним чином, граматичними категоріями часу і особи /марковані уживання граматичних категорій роду, числа і стану дієслова нами взагалі не описувались у зв'язку з відсутністю надійного матеріалу/.

Теоретичне значення дослідження полягає передусім у тому, що на конкретному матеріалі розгорнуто обґрунтовується більш вагома участь граматичних форм у створенні стилістичного рисунка поетичного тексту, обґрунтовується значимість граматичної стилістики і уточнюється її об'єм, розкриваються механізми виключення граматичного компонента у художнє ціле.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати можуть використовуватися при подальшому поглибленому вивченні проблем поетичного мовлення, розробці відповідних спецкурсів з питань поетичного мовлення, морфопоетики.

Апробація роботи відбувалася на засіданнях кафедри російської мови Одеського університету, на обласній міжвузівській науково-методичній конференції /Одеса, 1992 р./.. Зміст роботи відбито в 4 публікаціях.

Мета і задачі дослідження визначили його структуру. Робота складається з вступу, трьох глав, висновків та списку використаної літератури. Усі явища естетичної продуктивності морфологічних засобів поетичної мови розглядаються нами відповідно до природи граматичних одиниць, розміщуваних за частотністю зібраного матеріалу.

Зміст роботи. У першій главі "Актуальні проблеми стилістики і лінгвостилістики на сучасному етапі розвитку" визначається місце лінгвостилістики серед інших лінгвістичних дисциплін, уточнюється термінологічний апарат та об'єкт даної дисципліни. Лінгвостилістика вивчає "обертони", доплаткові, супроводжуючі денотативне значення суб'єктивні співзначення мовної одиниці. Ці обертони називаються конотаціями і характеризуються експресивно-емоційно-оцінними властивостями /див.: .В.Арнольд, Р.Х.Вольперт, Л.Сльсмаєв, М.Н.Кожина,

Є.І.Шендельс та ін./.

Поштовхом для посиленого вивчення лінгвостилістики та грамати-
чної стилістики стали відомі "Пролегомени" Л.Єльмслева та його ж
"Чи можна вважати, що значення слів утворюють структуру". Він вважає
будь-яку вторинну інформацію конотативною. Важливим є твердження,
що між конотацією слова і граматичною формою існує принципова різ-
ниця. Слово може мати конотативність як словникова одиниця, тобто
конотативне значення співпадає із стилістичними позначками словника
/наприклад, ми можемо визначити і поза контекстом "стилістичний
ореол" слів кляча, висак/, а конотативність форми можна визначити
лише в контексті, в мовленні. Поза контекстом неможливо одну грама-
тичну форму визначити як суб"ективну, експресивну, стилістично за-
барвлену, а іншу як об"ективну, нейтральну /Є.І.Шендельс/. Конота-
тивні значення граматичних категорій, на думку більшості лінгвостилі-
стів, вивчаються стилістиков послідовностей. "Предметом стиліс-
тики послідовностей є стилістична значимість відношень між елементами
синтагматичного ланцюга – значимість сучасної зустрічаємості
ідентичних, відмінних чи прямо протилежних за своєю суттю мовних
одиниць" /Ю.М.Скребіньсв/.

На денотативному, логіко-понятійному рівні граматичне значення
формується семним складом; можна сема визначається максимально об"-
ективно. На конотативному рівні інформативність передається імплі-
цитно, не спеціальними семами, а "грою сем", перерозподілом, вису-
ванням на перший план чи зіткненням певних сем. Імпліцитною рисою
конотативності є її суб"ективність. Більш детально структуру коно-
тативного значення граматичної одиниці розробляв Р.Х.Вольперт,
.Г.Баранов, І.В.Арнольд.

Одним із крупних об"єктів вивчення граматичної стилістики є
транспозиції в межах певних граматичних категорій, названі грама-
тичними тропами /алеотетами/ чи граматичною метафорою. Лінгвістична
сутть метафори у граматичній полягає в транспозиції граматичної форми
з одного виду відношень на інший, у наданні одному конститuentу
граматичної категорії значення іншого для створення образності та
експресивності сприйняття. В сферу вивчення морфологічної стиліс-
тики входять також ненормативні утворення граматичних форм /форм-не-
ологізміє форм окаціоналізмів/, котрі передають потенційно мож-
ливе значення, яке не передається парадигмою даної граматичної оди-
ниці. Тут аналізуються морфолого-словотвірний та формотвірний ас-
пекти функціонування граматичних форм та їх виражальний потенціал.
Семантико-морфологічний аспект актуалізується у випадках нагнітання

чи контрастного вживання граматичних значень в межах певної граматичної категорії. Морфолого-стилістичний аспект є важливим при аналізі функціонуючих в поетичних текстах маркованих граматичних форм /архаїчних, просторічних тош/. Уся проблематика граматичної стилістики спроектована нами на поетичну мову Б.Ахмадуліної та А. Вознесенського.

Друга глава "Виразальний потенціал граматичних категорій значень і форм іменника /морфопоетика іменника/" складається з чотирьох розділів. У першому розглядається граматична категорія числа. Ми здійснили зіставний аналіз експресивних можливостей даної категорії та їх використання в творчості Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського. Виявляються семантико-стилістичні особливості формотворення, розширення парадигми плюративними та сингулятивними формами різних лексико-граматичних розрядів.

Вивчення і зіставний аналіз виразальних можливостей плюративних форм абстрактних іменників у мові обох поетів дозволяє стверджувати, що вони активно користуються можливостями абстрактних іменників продукувати плюративи для естетичного, семантичного, стилістичного переосмислення даних слововживань, значення котрих повністю розкривається лише в контексті. Плюративи конотативні /емоційно-експресивні, "оцінні"/, сприяють інтенсифікації сприйняття.

Є чимало абстрактних іменників з дериваційно-корелятивною формою множини, спільних для поетичних ідіолектів обох поетів, наприклад: темнота - темноты, чернота - черноты, кошунство - кошунства, правда - правды, дож - джи тощо. Пор.: "Годы. Темноты. Мосты. И осознать впервые: Господи - это же ты! Это впервые" /А.Вознесенский/; "Я встала в шесть часов. Вышелась тьма во тьме: то темный день густел в редких темнотах" /Б.Ахмадулина/. Інтенсифікована множинність джерел даного явища влючає у себе не лише об'єктивно темну пору доби, але й сутінки свідомості, і темноту, подекуди присутню у наших душах.

Невеличку частину абстрактних іменників складають немотивовані слова: ум, беда, горе, гуд, гам, мрак, правда, котрі активно функціонують у обох поетів. Пор.: "...кто смелостью поवादок посягает на порядок высочайших правд, парадов..." /Б.Ахмадулина/; "Идут с своим правдам, по-разному храбро,..." /А.Вознесенский/. Прийом контрастного вживання в контексті узуальної та потенційної корелятивних щодо числа форм - яскравий художній засіб, що у значнішій мірі характерний для Б.Ахмадуліної: "... и упростили разноразной сиротств

до одного и общего сиротства"; "Излишек музика - две...". Аналогічні приклади є й у А.Вознесенського, хоч там вони рідші: "...слепота надежд, слепота детства, слепота лета и миллионы иных слепот". Нагнітання якоїсь граматичної форми уже є художнім прийомом, а побудоване на контрасті створює ефект інтенсивності, збільшує експресію.

Аналогічний процес контрастного уживання Б.Ахмадуліна поширює і на ті абстрактні іменники, котрі мають зафіксовані нормативними словниками плуративні форми, але вони наближаються до лексикалізованих форм: "Над бредом, бегом - над Бегами есть плещ и плен...". Вірш присвячено пам'яті В.Висоцького і називається "Москва: дом на Беговой улице". Поетеса зіштовхує значення контактної розташованих словоформ однини бег /"дія"/, що в даному випадку означає нагу повсякденну суєту, і значення словоформи Бега, де актуалізуються одночасно два значення "кінські змагання" /що, можливо, викликано асоціацією із знаменитими рядками В.Висоцького: "Чуть помедленнее кони..."/ і друге значення - "втеча" /про це свідчить двічі уживане слово плен, та й плещ, котрий, обвиваючи, не дає можливості вільного руху.

У першому розділі розглядаються також виражальні можливості маркованих форм у межах власних, речовинних і збірних іменників.

У другому розділі вивчається виражальний потенціал граматичної категорії роду іменника. Весь масив зібраних фактів художнього переосмислення граматичного значення роду іменників зі значенням істоти/неістоти розподілено нами у трьох блоках. В I блок увійшли випадки вибору автором маркованого граматичного варіанту. Пор.: "Все ярче над небесным краем двух зорь единый пламень рос" /Б.Ахмадулина/; "Облак над консерваторией золотым пронзен лучом..." /А. Вознесенский/. У II блоці об'єднані словоформи, котрим приписується без зміни граматичної форми інше граматичне значення, виражене синтаксично: "Льнеш ли уживой зверью, кокою вертя..." /А.Вознесенский/. У Б.Ахмадуліноі такі словоживання не зафіксовані. Третій блок складають факти формотворчості, де особливо яскраво видно намагання авторів опиратися на граматичну сему роду у створенні морфостилем-неологізмів. Це випадки матеріалізації потенційних варіантів, відсутніх в уусі. Так, А.Вознесенський необмежено утворює кореляти жіночого роду від іменників на позначення осіб чоловічого роду: дихангальша, штреп, брехерша, дбориганда. Є у нього й випадки зворотнього словотворення і не лише від назв осіб: тарал, нариатиц. У Б.Ахмадуліноі зустрічаються формотворення/словотворення із змі-

ною родової приналежності серед іменників, що позначають неістот.

Далі розглядаються виражальні можливості категорії істота/неістота.

Уособлення в ідіолектах обох поетів супроводжується акцентуванням семи "стать" при "уістотненні" іменника завдяки залученню родо-статевого корелята як узувального, так і окаянального. Пор.: "Где, дебелин, дебелушка твоя?.." /Б.Ахмадуліна/; "Мы - Киж. Я киж, а ты кижиж" /А.Вознесенський/. Метафоричне уособлення у А.Вознесенського вимагає від реципієнта спільних з поетом пресупозитивних знань.

В кінці другої глави розглядаються виражальні можливості граматичної категорії відмінка. В рамках цієї категорії виразність у обох поетів ґрунтується на виборі одного із співіснуючих граматичних варіантів чи варіанта-неологізма.

Для ідіолектів обох поетів характерним є використання граматичних варіантів-архаїзмів, котрі виступають як актуалізатори з точки зору норм сучасної мови. Пор.: "Новых крыл не успели содеять крыла, хоть любили, и ждали...", "Так, значит, так вы делаете, други?" /Б.Ахмадуліна/; "...вонзайтесь в мои плечи, белька крыла", "человекообразные друзи нас облают в этой связи" /А.Вознесенський/. Зіткнення у тексті маркованого і нейтрального граматичних варіантів з метою актуалізації стилістично релевантної інформації притаманне обоим поетам: "...царскосельских садов деревя, переделкинских рощ деревья" /Б.Ахмадуліна/; "но по ночам я - пес России о двух крылах ... и дном крыльях огневые" /А.Вознесенський/. На перше місце серед прагматично орієнтованих уживань співіснуючих граматичних варіантів виходять варіанти плюративів іменників у Наз. відмінку. Для А.Вознесенського характерна орієнтація на флексії -а/-я: инженера, волоса; скороствя, цепя та ін. Для Б.Ахмадуліної більш властиві форми з флексіями -и/-и: паруси; кони та ін.

На другому місці - випадки використання експресивного потенціалу варіативних граматичних форм сингулативів і плюративів Род. відмінка. Якщо сингулативні форми з флексією -у/-ю зустрічаються у обох авторів: снегу, от вздору, із Парижу, - то плюративи, головним чином, некодифіковані варіанти властиві лише ідіостилю А.Вознесенського: ущ, яблук в, нитрат та ін.

А.Вознесенський активно порушує невідмінюваність іменників для надання їм розмовно-просторічного забарвлення: в адресах медведи, аркади плащи, із Бангладеша та ін. Це не характерно для Б.Ахмадуліної.

Зіставний аналіз процесу вибору поетами маркованих чи транспонованих граматичних одиниць /форм, значень/ у межах іменника і характеристика емотивно-експресивного результату функціонування ланих морфостилем у межах поетичного дискурсу показали, що в ідіолектах Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського передається стилістично релевантна інформація, котра істотно впливає на збільшення об'єму висловлення. За інтенсивністю використання і реалізованим потенціалом виразності в ідіолектах Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського граматичні категорії іменника розташовані в такому порядку: граматична категорія числа, роду; категорія істоти/неістоти і категорія відмінка.

Найчисельнішими є випадки використання експресивно-стилістичного потенціалу словозмінної граматичної категорії числа, але найбільш яскравими варто визнати актуалізовані морфостилеми в межах граматичної класифікуючої категорії роду. Це підтверджує думку Є.І.Шендельс про те, що образність словозмінних категорій ґрунтується на граматичних семах, а метафоризація класифікуючих категорій ґрунтується як на граматичних, так і на лексичних семах.

Граматична категорія числа та її експоненти в поетичних ідіолектах обох поетів відображають процеси, що реально відбуваються у мові, в її семантико-стилістичному шарі /напр., граматична форма із значенням одиничності може передавати значення збірності чи множинності; опредмечування абстрактних іменників ілюстративними формами тощо/. Поети актуалізують виражальний потенціал даної граматичної категорії через розширення парадигми лексем формами-неслогізмами, формами-оказіоналізмами, котрі впливають на об'єм концептуального змісту граматичної одиниці, через метафоризацію граматичних форм і значень, через нагнітання чи зіткнення в межах синтагматичного контексту граматичних одиниць.

В межах граматичної категорії роду і категорії істоти/неістоти іменника А.Вознесенський вільно і широко реалізує морфолого-словотвірний потенціал свого ідіолекту, створюючи яскраві, вражаючі морфостилеми. Б.Ахмадуліна досягає виразності в межах цих категорій, використовуючи марковані варіативні елементи, обігруючи омонімічні флексії -а/-я, нульові флексії іменників чоловічого та жіночого роду а також синтагматично приписуючи об'єкту певний рід.

В межах граматичної категорії відмінка поети, головним чином, здійснюють вибір із наявних варіантів, зумовлений особливостями ідіолекта, тональністю вірша, акцентологічними та версифікаційними параметрами. Випадки граматичної метафоризації в межах даної кате-

горії не відзначені.

Третій розділ "Виразальний потенціал граматичних категорій, форм і значень дієслова /морфопоетика дієслова/" також складається з чотирьох розділів. В першому розглядаються виразальні можливості граматичної категорії способу. Проаналізувавши матеріал, ми зможемо твердити, що виразність форм наказового способу, обумовлена як категоріальною семантикою, так і особливостями діалектів поетів, жанровою специфікою їх творів, є одним з найвиразніших явищ в межах цієї дієслівної категорії. Тут наявна велика кількість маркованих імперативних форм. У Б.Ахмадуліної: даруй, ответствуй, изнь та ін., у А.Вознесенського – дуже, уваж, покаж та ін. Словоформи-неологізми: возлюблся /Б.Ахмадуліна/, не пестичидся /А.Вознесенський/.

В другому розділі детально описані виразні можливості граматичної категорії часу. Відзначається, що обидва автори широко користуються образно-експресивним потенціалом темпоральних форм переносу для передачі різноманітних значень – головним чином, для теперішнього неактуального, а також минулого часу.

В третьому розділі аналізуються виразні можливості граматичної категорії особи. Її образний потенціал реалізується через актуалізацію чи перерозподіл 1, 2, 3 особи між суо"ектом і об"ектом висловлення, через трансформацію безособових дієслів у особові і, навпаки, через розширення парадигми недостатніх дієслів формами 1, 2 особи, в межах як особових так і безособових дієслів – через нагнітання форм, основою експресивізації яких є марковані форми і нагнітання.

В четвертому розділі розглядаються виразальні можливості граматичної категорії виду. Виразний потенціал даної категорії реалізується акцентуванним характеру протікання дії, для чого використовується як прийом контрастного вживання корелятивних видових пар, так і словотвірні ресурси. Пор.: "...и завершив пропать, простить еще кого-то" /Б.Ахмадуліна/; "Поле прищипорено васильками, как ни уходиль – все не уйдешь..." /А.Вознесенський/.

Таким чином в діалектах Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського ряд граматичних категорій дієслова /спосіб, час, особа, вид/, актуалізуючись, стають об"ектом творчого пересемислення і експресивно діють на реципієнта. Нехарактерним для обох поетів слід визнати використання дієслівних категорій – рід, число, стан.

Актуалізація відбувається у трьох основних напрямках: 1/ нагнітання одного з граматичних значень певної граматичної категорії, також контрастне вживання-зіставлення граматичних значень, коли

актуалізуються саме семи даних граматичних категорій; 2/використання поетами системних можливостей російської мови у межах дієслова /вибір маркованої форми з парадигматично наявних варіантів, утворення форм-неологізмів чи оказіональних корелятивів/ ; 3/ граматична метафоризація форм і значень.

Перший спосіб актуалізації однаково широко використовується у творчості Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського. Щодо другого способу, експресивізації висловлення, то слід визнати, що Б.Ахмадуліна тягнє до архаїчної морфеміки /розмовні, просторічні варіанти вживаються, головним чином, для мовленнєвої характеристики об'єкта зображення/, тоді як А.Вознесенський надає перевагу просторічним, розмовним дієслівним формам як виражально-зображальному засобу. Граматична метафоризація широко представлена у обох поетів.

При зіставленні реалізованого експресивного потенціалу граматичних форм і значень іменника в ідіолекті обох поетів з дієслівними морфостилемами, слід визнати, що граматичні конотації іменника вживаються значно інтенсивніше і містять усі граматичні категорії /число, рід, категорія істоти/неістоти, відмінок/. Дієслово ж, якому притаманне більше підґрунтя для виникнення граматичних конотацій, оскільки кількість категорій тут більша, разом з тим більш стабільне, випадки втручання стилістики у морфологію тут рідкі. Деякі граматичні категорії /число, рід, стан дієслів/ взагалі не розглядаються нами як виражальні засоби в ідіолектах обох поетів, позаяк тут стилістична виразність наближалась до нуля.

Загальними для ідіолектів обох поетів можна визнати такі художні засоби актуалізації експресивного потенціалу граматичних категорій іменника та дієслова: нагнітання певної граматичної категорії чи граматичного значення /інтенсифікація категоріальної семантики/; еміфатоване синтагматичним контекстом зіткнення опозитивних граматичних значень в межах певної граматичної категорії; транспозиція граматичних форм і значень - в межах іменника цей художній засіб є найбільш характерним для категорій числа, роду, істоти/неістоти; а в межах дієслова - для категорій часу та особи.

Щодо архаїчної морфеміки, то вона використовується обома поетами для досягнення протилежних результатів: марковані архаїчні морфостилеми надзвичайно співзвучні усій стилістиці Б.Ахмадуліної і їм притаманні ірадуучі властивості: вони надають усьому тексту відповідну тональність витонченості, вишуканості та урочистості. У ідіолекті А.Вознесенського їх експресивний потенціал або нейтралізується контекстом, або архаїчні морфостилеми використовуються, як пра-

вило, для іронії чи самоіронії.

Проведений зіставний аналіз функціонування морфостилем в ідіолектах обох поетів дозволяє не погодитись з думкою, що "кожна форма слова звичайно дана поету в готовому вигляді, і лише у виняткових випадках дається поетом "настановою" на факти граматичної будови" /В.М.Дирмуєвський/. І Б.Ахмадуліна, і А.Вознесенський у своїй творчій практиці нерідко не задовольняються морфологічними формами "в готовому вигляді" і прекрасно уміють "оживляти" в граматиці стилістику.

У висновках відзначено важливу роль експресивно-конотативного компонента маркованих граматичних одиниць /форм, значень/ в осмисленні поетичної творчості Б.Ахмадуліної та А.Вознесенського. Інтерес до зіставного аналізу пояснюється, зокрема, тим, що ці два корифеї сучасної поезії на перший погляд по-різному спрямовані щодо стилістики своїх творів, особливостей ідіолектів, у тенденціях і творчому переосмисленні морфологічних потенцій мовної системи. Для досягнення ми виділили, класифікували і прокоментували марковані чи метафоризовані граматичні одиниці в межах певного синтагматичного контексту і здійснили їх зіставний аналіз. Описуючи функціонування маркованих граматичних одиниць в синтагматичному контексті та їх значення, в це коло ми включили не лише узусальні варіативні граматичні засоби, але й оказіональні, а також форми-неологізми. Ці значущі відхилення від норми на рівні морфології допомагають поетові здійснювати компресію інформації, вони важливі для адекватного декодування реципієнтом повідомлення, але осмислення їх залежить від можливостей індивідуальної концептуальної системи адресата.

В роботі даються характеристики експресивно-емотивного результату функціонування морфостилем, інтерпретація їх реалізованого конотативного потенціалу. Досліджуваний матеріал дозволяє дійти висновку, що лише в межах контексту може йтися про конотативність, стилістичну маркованість чи метафоризацію граматичної одиниці. Об'єм конотацій адекватно матеріалізується лише за умови свідомої інтерпретації його адресатом поетичного тексту /актуальна спільна пресупозитивна база з між адресатом і адресантом/.

Базою актуалізації потенційних конотативних можливостей граматичної одиниці є інтенсифіковані автором окремі семи денотативного значення. В наслідок цього граматична одиниця починає передавати вторинну інформацію: об'єм інформації, що передається морфостилемом, відрізняється від об'єму, що передається нектральним коре-

лятом, значно розширює концептуальний зміст словоформи.

Стилістично маркована інформація передається на усіх рівнях функціонування морфологічних одиниць: морфолого-семантичному, морфолого-словотвірному, формально-морфологічному, морфолого-синтаксичному і морфолого-стилістичному як у Б.Ахмадуліної, так і у А.Вознесенського. До того ж істотна різниця існує лише на морфолого-словотвірному рівні, де кількість зареєстрованих морфостилем-неологізмів і оказіогалізмів домінує у А.Вознесенського.

Матеріали дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Функциональное разнообразие вариантов слова в поэзии Б.Ахмадулиной // Исследования лексической и грамматической семантики в русском и украинском языках. - Одесса, 1989. - Деп. в ИНИОН № 36908 от 7.02.1989.

2. Смыслообразующие компоненты картины мира в прозе И.Э.Бабеля: Тема "Закат" // Язык и стиль произведений И.Э.Бабеля, Ю.К.Олещи, И.А.Ильфа и Е.П.Петрова: Сб. науч. тр. - К., 1991. - С.23-28.

3. Стилистический потенциал транспозиционных морфологических значений и форм в поэтической речи: На материале пародий А.Иванова // Шляхи посилення курсу ефективності практичного курсу української мови та виховання читачької майстерності: Матеріали обл. міжвуз. наук.-метод. конф. - Одеса, 1992. - С.22.

4. Стилистический потенциал пливративных форм абстрактных существительных // Вопросы русского языкознания: Сб. науч. тр. - Кировоград, 1993. - С.177-181.

Сес -

Підп. до друку 24.XI.93 р. Формат 60x84 1/16
Обсяг 0,7 уч.вид.арк. 1,0 др. арк. Замовлення № 1931
Тираж 100 примірників. Місцетипографія Одеського
управління по пресі, цех № 3.

Леніна, 49.

AB 29.121

AB 29.121